

KAISA KORTEKALLIO

Klassikoksi muodostuneessa puheessaan vuodelta 1994 järjestelmätutkija Donella Meadows kertoo vetämästään työpajasta, jossa maailman nälänhätää tutkineet asiantuntijat kieltäytyivät luomasta visioita nälättömästä maailmasta. Pelkkä visioinnin ajatus nostatti näissä tieteenekijöissä monenlaisia vastarintaa: paremman maailman kuvittelu nähtiin ajanhukkana, naiivina idealismina, jopa vaarallisena fantasiointina. Tärkeämpää pidettiin ratkaisujen kehittämistä, ”asiaan keskittymistä”.

Keskustelun edetessä tieteenekijät alkoivat kuitenkin nostaa esiin syvempiä haluttomuuden syitä: parempia maailmoja ei voinut ajatella kokematta voimakkaita tunteita. Niiden kuvittelu ja kertominen oli henkilökohtaista ja kipeää. Visioinnista kieltäytyminen ei siis Meadowsin mukaan kummunnut siitä, etteivätkö asiantuntijat olisi tietäneet, millaisia keinoja nälänhätien poistamiseen tarvitaan tai millaisia kestävätkä ruokajärjestelmät ovat. Tiedon sijaan heiltä puuttui taitoa kuvitella, miltä parempi maailma näyttäisi, ja luottamusta merkityksellisten kokemusten jakamiseen. Meadowsin mukaan tällaisten asenteiden ja taitojen puute on rakenteellinen osa länsimaista nykykulttuuria ja etenkin tieteen tekemisen kulttuuria: rationaalisuuden vaade ja ratkaisukeskeisyys tekevät toiveiden ja visioiden muodostamisesta ja ilmaisemisesta epäsovivaa, noloa, jopa paheksuttavaa.¹ Visioinnin taitoa ei arvosteta, joten sitä ei myöskään harjoiteta.

Meadows on tullut tunnetuksi järjestelmien muutoksen teoreetikkona. Niin sanottuja *vipuvaikutuskohtia* kuvaavassa teoriassaan hän on esittänyt, että tehokkain – ja samalla vaikein – tapa muuttaa ihmisten talouden ja yhteiskunnan järjestelmiä on vaikuttaa niiden pohjalla oleviin käsityksiin, arvoihin ja ajattelutapoihin, siis paradigmoihin. Paradigmat vaikuttavat järjestelmien kaikkiin tasoihin niiden tavoitteista ja rakenteista niiden osatekijöihin ja tuotoksiin saakka.² Vipuvaikutusteoriaa hyödynnetään yhtenä välineenä esimerkiksi kestävyystutkimuksessa, jossa hahmotellaan keinoja tuottaa nopeaa muutosta kohti kestäviä yhteiskuntia – *kestävyyismurrosta*. Malli osoittaa, missä tarvitaan ajattelutapoihin vaikuttavaa kulttuurista työtä, mukaan lukien visiointia ja siinä tarvittavia taitoja.

Kaikki järjestelmien muutos ammentaa menneisyyksistä, siis jo olemassa olevista kulttuureista: tavoista, perinteistä, oletuksista, rakenteista ja rajoitteista. Yksi kognitiivisesti tehokas tapa visioida tulevaisuutta on kuvitella tulevaisuus jo tapahtuneeksi: siis asettaa nykyisyys menneisyydeksi ja tulevaisuus nykyisyydeksi. Näin suurin osa tulevaisuuksiin sijoittuvasta tieteisfiktioistakin toimii. Kognitiivinen kikka on siinä, että tällaisia fiktioita tai visioita ymmärtääkseen vastaanottajan on vähintään hetkelisesti *hyväksyttävä* kuvittelun maailman todellisuus, oli se

miten naiivi, kummallinen, epäilyttävä tai vastenmielinen tahansa. Visio – tai fiktio – on hetkellisesti olemassa kokemuksellisena mahdollisuutena.

Esimerkiksi Mark Robertsin ja Minna Rainion elokuva *To Teach a Bird to Fly* (2020) katsoo tulevasta menneeseen: uhanalaisia iibislintuja hoitavan vapaaehtoistyöntekijän kuvitteellinen lapsenlapsi muistelee isoäitinsä tekoja ja kokemuksia. Lintujen hoitoa seuraava dokumentaarinen kuva yhdistyy spekulatiiviseen *voice over* -kerrontaan. Fiktio ja dokumentin keinot yhdistyvät, kun vapaaehtoistyötä tekevä nykynuoren toimia ja ihmeellisiä iibiksiä tulkitaan tulevaisuusperspektiivistä käsin. Tulevaisuuden nuori muistaa ja kiittää isoäitiään, ja samalla myös muita, jotka luontokadon kiihtyessä pitivät huolta muiden lajien selviämisestä.³

Elokuva punoo yhteen menneisyyttä ja tulevaisuutta kiitollisuuden ja surun tunteiden avulla. Tulevaisuutta ei pakoteta utopiaksi eikä dystopiaksi vaan kuvataan kompleksista tilannetta, jossa on toteutunut sekä kauheita että kauniita kehityslinjoja. Kiitollisuus on mahdollista myös epätäydellisissä maailmoissa – silloinkin, kun suurinta osaa sukupuuttoon kuolevista lajeista ei voitu säilyttää, joitain voitiin.

Fiktiossa erityistä on juuri tämä: se mahdollistaa kompleksisten tilanteiden jäsentämisen ja koetteluun. Esimerkiksi poliittisessa keskustelussa ei ole tilaa muistamisen, surun, kiitollisuuden ja epätäydellisten ratkaisujen kaltaisille hankalille elementeille. Tulevaisuuspoliittisissa

strategioissa ja mietinnöissä tyypillistä on tiivis, vaativa ja linjaava retoriikka: tulevaisuutta on ajettava tiettyyn suuntaan, tietyn keinoin, tietyllä aikataululla – ja tietystä (yleensä vallitsevasta) paradigmasta käsin. Komiteamietinnöt ovat yksinäisiä silloinkin, kun tunnustetaan että ollakseen sosiaalisesti kestävä nopean kulttuurisen muutoksen täytyy olla moniääninen, oikeudenmukainen ja yhteisöjen arvojen mukainen⁴.

Komiteamietinnöt voivat olla kaunopuheisiakin, ja ne voivat tunnustaa kuvittelun merkityksen. Näin esimerkiksi Kestävyyspaneelin *Myönteinen tulevaisuus Suomelle* -raportissa:

”Voimme rakentaa kuvitteellisen toiminnan tilan, jota tavoitella. Se on tulevaisuuden tila, jota ei vielä ole, mutta, jonka elementit voidaan jo tunnustaa. Se on erimuotoinen eri maissa ja kulttuureissa, mutta periaate on sama. Tulevaisuuden toiminnan tilassa ihmisten ylläpitämät instituutiot yhdessä kehittävät ja ylläpitävät järjestelmiä, jotka tukevat sekä ihmisen että planeetan terveyttä ja hyvinvointia, mistä muodostuu yhteen sointuva planetaarinen kokonaisuus.”⁵

Tällaisten mietintöjen tarkoitus on linjata ja ohjeistaa, millaista muutosta tarvitaan. *Myönteinen tulevaisuus Suomelle* myös kannustaa, otsikkonsa mukaisesti, myönteisten tulevaisuuskuvien kehittämiseen ja paradigman muutokseen. Varsinaisia välineitä ajatteluun, keskusteluun ja paradigman muuttamiseen se ei voi antaa. Tulevaisuuksien kuvittelu on kuitenkin siinä määrin tärkeä harjoitus, että sitä soisi harrastettavan joka kodissa, koulussa ja kyläyhdistyksessä. Tarvitaan siis menetelmiä.

Kulttuuriseen kestävyysmurrokseen perehtynyt tulevaisuudentutkija ja Kestävyyspaneelin varapuheenjohtaja Katriina Siivonen on ehdottanut, että kestävyysmurroksen toteuttaminen edellyttää tietoista ja menetelmällistä ”tulevaisuusperinnön” luomista: siis sitä, että omaa kulttuuri-perintöä arvioidaan kriittisesti kestävyystavoitteita vasten ja selvitetään, mitä halutaan säilyttää ja mitä uudistaa. Tulevaisuusperintö muodostuu kulttuurisesti arvokkaiksi koetuista elementeistä ja niihin kohdistetusta harkitusta valinnasta: uudelleentulkinnasta ja luopumisesta.⁶

Siivosen ja muiden tutkimushankkeissa tulevaisuusperintötyötä tehdään etenkin museoissa, joilla on hyvät edellytykset saattaa kävijät kosketuksiin historiallisten kulttuurimuutosten kanssa – ja antaa heille voimaa ja välineitä esimerkiksi kaupunkien tai ruoantuotannon tulevaisuuksien hahmottamiseen.⁷ Yhtenä esimerkkinä tulevaisuusperinnön spontaanimmasta luomisesta voidaan pitää vaikkapa kasvispohjaisten perinneruokien luovan versioinnin nousua, jota edustaa esimerkiksi vastikään tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon vastaanottanut *Perinnevegeä*-kirja⁸. Tulevaisuusperintö jäsentää esiin yhteisöllisesti arvokkaita jatkumoa menneisyydestä tulevaisuuteen – se on siis eräänlaista juurtunutta tietoisfiktiota.

Yhteisöllisyyttä ja perityn paradigman kriittistä punnintaa on viime vuosina korostettu myös kirjallisuuden

ja lukemisen tutkimuksessa. Sekä kirjallisuuden ymmärtämistä että kestävyysmurrosta lähestytään yhteisö- eikä yksilölähtöisesti: ensimmäisten kokeilujen pohjalta voidaan sanoa, että lukupiireissä lukeminen voi auttaa luovia ryhmiä esimerkiksi kohtaamaan ilmastoahdistusta ja muita ympäristötunteita. Piireissä on myös kehitetty ”kerronnallista toimijuutta”, johon voi kuulua esimerkiksi oman yhteiskunnallisen roolin kriittinen hahmottaminen: kertomuksista keskustellessa voi oppia huomaamaan, millaisia rooleja (esimerkiksi kuluttajuutta) julkinen keskustelu ja kulttuurin perinteet yksilöille tarjoavat.⁹ Yksilökeskeisessä kulttuurissa tällainen tuki on ensiarvoisen tärkeää.

To Teach a Bird to Fly -elokuvassa ilmaistaan kiitollisuutta, tulevaisuusperintötyöskentelyssä tunnustetaan kulttuurin arvokkaita piirteitä ja lukupiirityöskentelyssä hahmotetaan ympäristötunteita. Tällainen kulttuurin työ tuo koettavaksi niitä tunteita, sotkuja ja ristiriitoja, yllättäviä ja hankalia yhteyksiä, joita kokonaisuun maailmoiniin väistämättä kuuluu. Samalla se auttaa tunnistamaan vallitsevan paradigman systeemisii vaikutuksia ja rajoja. Kestävyysmurroksen toteuttamisen kannalta kulttuurin työ ei tietenkään ole riittävää – mutta se on välttämätöntä.

Viiiteet & Kirjallisuus

- 1 Donella Meadows, Down to Earth. Third Biennial Meeting of the International Society for Ecological Economics, San Jose, Costa Rica 24.–28.10.1994. Verkossa: donellameadows.org/archives/envisioning-a-sustainable-world-video
- 2 Donella Meadows, *Leverage Points: Places to Intervene in A System*. Sustainability Institute, Hartland 1999. Vipupisteteoria ei vielä jäsennä esiin niitä poliittisia keinoja, joita järjestelmän muutokseen tarvitaan, vaan antaa yleisen mallin.
- 3 Mark Roberts & Minna Rainio (kirj. & ohj.), *To Teach a Bird to Fly*. Flatlight Creative House, 2020.
- 4 Ks. esim. *Kestävän kehityksen toimikunnan strategia 2022–2030*. Valtioneuvoston kanslian julkaisu 2022: 6.
- 5 Kestävyyspaneeli, *Myönteinen tulevaisuus Suomelle*. Kestävyyspaneelin julkaisu 1/2022, 12.
- 6 Katriina Siivonen, Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä. *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä*, toim. Hanna-Kaisa Aalto ym. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisu 1/2022. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto 2022, 444–458.
- 7 Sama; ks. myös Turun yliopiston DYNAMO-hanke, sites.utu.fi/dynamo.
- 8 Anniina Ljokkoi & Liisa Kaski, *Perinnevegeä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2021.
- 9 Eevastiina Kinnunen, Yhdessä lukeminen, kertomukset ja ympäristö: Luovan lukupiirityöskentelyn mahdollisuuksia ympäristökriisin aikakaudella. *Joutsen/Svanen* 2022, toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 67–82; ks. myös Päivi Koponen, Miten roskan lukeminen laajentaa kirjallisuuden opetuksen mahdollisuuksia? ”Ei-tulkittava” materia ja sen lukeminen ympäristöpedagogisen kirjallisuuden opetuksen kehittämisessä. *Ainedidaktiikka* 3/2020, 125–151.